

NYA AVHANDLINGAR

Beate Feldmann Eellend: *Visionära planer och vardagliga praktiker. Postmilitära landskap i Östersjöområdet*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Ethnology 7, 2013. 157 s., ill. English summary. ISBN 978-91-87235-30-6.

Efter det kalla krigets slut inleddes en omfattande nedrustning i Östersjöområdet, en av Europas mest militariserade regioner. Samtidigt påbörjades en rekonstruktion av Östersjön som ett fredens hav. Beate Feldmann Eellends tankeväckande avhandling handlar om tre postmilitära landskap i detta område: Dejevo på Ösel, Dranske på Rügen och Fårösund på Gotland. Syftet är att synliggöra hur kalla krigets militära landskap omvandlas för att passa in i det nya Europa. Mer precist undersöker Beate Feldmann Eellend vad ”planeringens visioner betyder för människors vardagsliv” (s. 15). Kunskapsmålet är att belysa utmaningar som planeringen ställs inför i omvandlingsprocessen. Studien struktureras av tre frågeställningar: författaren studerar hur kustlandskapet i Östersjön nedrustas och omvandlas till ett civilt konsumtionslandskap, hur planer och vardagliga praktiker formas i ett spänningsfält mellan erfarenheter av det förflutna och förväntningar inför framtiden samt hur delar av det förflutna lyfts fram respektive skjuts undan i omvandlingen.

I teoretisk mening laborerar författaren ambitiöst med två huvudlinjer, å ena sidan teorier som betonar att rum formas relationellt och processuellt och å den andra s.k. ”minnespolitiska” teorier. Henri Lefebvres rumsliga triad (bestående av uppfattade rum, planerade rum och levda rum) har en framskjuten position i avhandlingen. Till denna rumsteoretiska grund adderas begrepp hämtade från Reinhart Koselleck, nämligen tidskikt, erfarenhetsrum och förväntningshorisont. I likhet med rum anses tid skapas relationellt, vilket innebär att historia och framtid är tidsdimensioner som rymmer olika tolkningsmöjligheter, minnesmöjligheter och konflikter. Det är alltid samtidens frågor som påverkar minnet av det förflutna och ”i denna process framträder de min-

nespolitiska konflikter som tar plats i konstruktionen av kollektiva minnen” (s. 19). Ytterligare ett begrepp intar därmed en central position i avhandlingen, kollektivt minne. Samtidigt som den teoretiska ansatsen är ambitiös råder viss oklarhet avseende begreppsanvändning. Som läsare har man bl.a. att förhålla sig till minnespraktiker, vardagspraktiker och rumsliga praktiker. En mer distinkt diskussion av relationen mellan de olika praktikerna hade lyft avhandlingen ytterligare.

Avhandlingen relateras till tre olika forskningsfält. För det första etnologisk och antropologisk forskning om europeisering och regionalisering. Det finns, enligt författaren, ett behov av etnologisk forskning som synliggör ”de politiska och kulturella sambanden mellan europeiserings- och regionaliseringsprocesser på lokal, nationell och makroregional nivå” (s. 23). För det andra knyts avhandlingen till huvudsakligen etnologisk forskning om kulturarv och planering. Särskilt betydelsefullt tycks avhandlingens relation till planeringsforskning vara. Planerare anses ha ett stort behov av kunskap om värden, erfarenheter och relationer som präglar vardagslivet. Utan denna kunskap kan inte människors behov mötas, vilket anses vara ett demokratiproblem. Avhandlingen knyts även till fältet militär kulturhistoria. Författaren menar att få etnologer har intresserat sig för den militära sektorn. Genomgången av forskningsläget ter sig väl argumenterat, men det framgår inte på vilka sätt tidigare forskning varit betydelsefullt i arbetet med avhandlingen. Författaren uppger sig förvisso ha haft ”glädje” av den etnologiska forskningen om regionaliseringsprocesser och ”knyter an” till delar av den antropologiska forskningen om kulturella processer i skärningspunkten mellan lokal, nationella och makroregionala nivåer (s. 23). Men vad menas t.ex. med att ha glädje av tidigare forskning? Här kunde forskningsprocessen diskuterats mer utförligt.

Författaren har intervjuat ca 20 personer (såväl vanliga invånare som lokalpolitiker), men har också arbetat med fotodokumentation. Utöver detta har arkivmaterial, tidningsartiklar och planeringsdokument samlats in. Dessutom har ortskränikor, skönlitteratur, broschyrer och föreningstidningar studerats. Det är sålunda ett till

synes rikt och mångsidigt material som ligger till grund för avhandlingen. Som metod anføres det s.k. rörliga sökarljuset som karaktäriseras av en växelverkan mellan olika materialkategorier för att synliggöra ett fält. En mer utförlig metoddiskussion av hur det rika materialet kombinerats och aktiverats i relation till avhandlingens teoretiska utgångspunkter hade av den anledningen varit önskvärd. Det är även svårt, åtminstone bitvis, att förstå hur fältarbetet bedrevs på de olika orterna.

I kapitel 2, Europeisk rumslig planering, fokuseras den makroregionala nivån. EU definieras som en maktfaktor som strävar efter en ”enad och konkurrenskraftig” Östersjöregion. Denna strävan präglar de visioner och strategier som utgör det planerade rummet. European Spatial Development Perspective analyseras på ett förtjänstfullt sätt, vilket även gäller konversionsnätverken Convernet och ReMiDo. De postmilitära landskapen borde, enligt nätverken, omvandlas till attraktiva platser för turism och rekreation. Kulturarv ansågs därvidlag vara betydelsefullt, men ”enbart i termer av fort och fästningar i huvudsak från 1700-, 1800- och det tidiga 1900-talet” (s. 56). En slutsats är därför att omvandlingen, så som denna uttrycks i det planerade rummet, bidrar till formeringen av ett enhetligt EU-rum som döljer delar av 1900-talets historia.

I kapitel 3, Garnisonens kollektiva minne, lämnas planeringens rum och istället fokuseras på uppfattade rum. Kapitlet behandlar i huvudsak ”de minnespraktiker som formats i själva omvandlingsprocessen av de människor som bodde kvar i de postmilitära landskapen” (s. 57). Det kollektiva minnet framstår som ganska ljusst. Även om tillgången till bostäder, varor och annan service var socialt skiktad, formas ”kollektiva minnen med erfarenheter av ett vardagsliv med goda sociala och ekonomiska resurser” (s. 82). Författaren menar att ”dessa minnespraktiker [...] kan synliggöra de kollektiva minnenas politiska roll i de militära landskapens omvandling” (s. 83). Kapitlets diskussion av kollektiva minnen är viktig för avhandlingen som helhet och är synnerligen intressant. En mer utvecklad källkritisk diskussion i anslutning till analyserna av materialet hade dock stärkt bärigheten.

I det följande kapitlet, Vision och rekreation, fokuseras vad som sker när det uppfattade rummet möter det planerade rummet. Avhandlingen visar att lokalt utformade visioner har som målsättning att omvandla de militära landskapen till konkurrenskraftiga platser i Östersjöregionen. De lokala visionerna är därmed ”samspelade med de makroregionala visionerna” (s. 117). Författaren menar att det saknas utrymme för ”kritiska reflektioner över

vilka delar av det förflutna som väljs ut eller fördunklas” (s. 92). En konsekvens av detta är att befolkningen ger uttryck för känslor av exkludering, men de utvecklar även en skepsis gentemot omvandlingen. Studien synliggör därmed ett glapp mellan å ena sidan ”framtidsvisionernas förväntan om attraktiv rekreation” och å den andra ett ”affektivt minne med erfarenheter av en urban militär vardag” (s. 114). Kanske är detta en av avhandlingens viktigare slutsatser eftersom kunskapsmålet var att peka på planeringens utmaningar i omvandlingsprocesser.

I kapitel 5, Postmilitära statusförskjutningar, fördjupas analysen med ett särskilt fokus på sociala och kulturella statusförskjutningar. I kapitlet beskrivs bl.a. hur Dejevo och Dranske utsattes för en fysisk nedmontering. Den militära materielen försvann med trupperna och byggnader blev föremål för vandalisering, tilltagande förfall och i en del fall också rivning. De representerade fel historisk period och ansågs icke attraktiva. I ljuset av denna statusförskjutning och fysiska nedmontering får invånarnas minnen en särskild betydelse: Kollektiva minnen av ett tämligen tillfredsställande vardagsliv förstas som ett slags upprätelseminnen. På ett liknande sätt fungerar kulturella minnen, dvs. den historia som förmedlas via ideella museer och hembygdshistoriska skrifter.

Kapitel 6, Motsträviga rum, är ett diskuterande och summerande kapitel som inleds med två viktiga frågor: vad orsakar glappet mellan visionära planer och vardagliga praktiker? och vilka konsekvenser kan detta glapp få för människor i det levda rummet? Avhandlingen knyter an till kritisk forskning som påpekar att Europa är på väg att bli ett Monotopia eftersom endast somliga delar av det förflutna definieras som ett kulturarv, dvs. sådant som har ett ekonomiskt värde som attraktion. Eftersom människors kollektiva minnen riskerar att exkluderas är det tveksamt, menar författaren, att en stark makroregional identitet skapas. Istället finns en risk för ”ett slags kulturell minnesförlust” (s. 155) samt ett ökat glapp mellan det planerade och det uppfattade rummet. För att skapa ett socialt hållbart samhälle krävs planering som tar hänsyn till både ”strukturella marknadskrafter och till människovärden” (s. 162). För EU:s del anses detta mycket viktigt. Utan att ta hänsyn till människors erfarenheter och kollektiva minnen skapas inte legitimitet: ”Det är först när EU:s mål och normer får betydelse och acceptans för människor på lokal vardagslivsnivå som de kan förverkligas” (s. 167). Författaren riktar sålunda en välbehövlig, kritisk blick mot politiska processer vilka riskerar att leda till exkludering och kulturell minnesförlust.

Det material som använts är, som nämnts, mångsidigt, och författaren förmår använda det utan att läsaren förlorar förtjänstet. Avhandlingen är ambitiös i teoretisk mening. Författaren har en ambition att sammanfoga två större teoretiska ramverk och därmed utvinna ny kunskap. På ett spännande vis diskuteras människors rumsligt förankrade minnen, erfarenheter och idéer om framtiden. Avhandlingens europeiska utblick ska också lyftas fram som förtjänstfull. I pedagogisk mening är avhandlingen föredömlig, i vissa avseenden. Beate Feldmann Eellend arbetar systematiskt med summeringar och övergångar mellan olika delar, vilket underlättar läsningen. En osystematisk och ofärdig analys av klass och genusaspekter, tillsammans med en del oklarheter avseende metodologi, irriterar emellertid. Trots dessa fläckar kan det konkluderas att läsningen väckte nyfikenhet inför postmilitära landskap och europeiska transformationer. När avhandlingar fungerar på det sättet tillför de ny energi till forskningsfältet. Utmärkt så!

Fredrik Nilsson, Lund

Michelle Göransson: *Materialiserade sexualiteter. Om hur normer framträder, förhandlas och ges hållbarhet*. Makadam, Göteborg/Stockholm. Stockholms universitet, Stockholm 2012. 318 s. English summary. ISBN 978-91-7061-119-3.

Materialiserade sexualiteter är en kvalitativ studie baserad på huvudsakligen 19 intervjuer med Stockholmsboende personer som har det gemensamt att de ”avviker från samhällsnormen man och från samhällsnormen heterosexuell” (s.13). Det är människor som kallar sig antingen för lesbiska, flator, homosexuella, queera, bisexuella eller ingenting alls. Syftet är ”dels att undersöka hur föreställningar om sexualiteter länkas till, och formas genom förbindelser, olika typer av materialiteter, dels studera vilken betydelse materialiteter (dvs. kroppar, rum och ting) har för hur normer, i synnerhet heteronormer, formas och görs verksamma” (s.12).

Om nyckelordet par excellens för identitet- och makt-fokuserade avhandlingar under 2000-talet var *performativitet* så verkar motsvarande för detta decennium vara *materialitet*. Enbart under 10-talet har det redan kommit hela nio stycken som kodat sig med en snarlik betydelse av materialitetbegreppet. I *Materialiserade sexualiteter* finner vi det till och med i titeln och rättmätigt så, för som också framkommer av den något svårtillgängliga

syftesformuleringen är det centralt för avhandlingen.

Själv tillhörde jag performativitetshorden och vi misslyckades överlag ganska duktigt med att genomföra den performativitetsteoretiska ansatsen i våra empiriska beskrivningar. Det nymaterialistiska perspektiv som är Göranssons huvudsakliga inspirationskälla innebär ett slags utvidgning av performativitetbegreppet där man tar fasta på att materialiseringsprocesser inte endast omfattar talhandlingar som pågår mellan människor inom ett diskursivt ramverk. Diskurser intraagerar istället med ting, kroppar, rum som performativa agenter. Det vill säga, allt är sammantvinnat med sin situation och allt medverkar i den. Som ett än mer ”finkalibrerat” perspektiv på tillblivelse (genom att man siktar in sig inte enbart på subjektets agens, utan även tingens) blir anspråket än mer komplicerat och svårgenomförbart. Och inte heller Göransson får till det, som jag förstår uppgiften. Men det är ett ”misslyckande” med delvis bra konsekvenser, kan man säga.

Med avstamp i Sara Ahmeds queerfenomenologiska perspektiv som metodologi följer Göransson informanternas berättelser i tid och rum med hjälp av begreppen *skeva* (avvika från normer) och *skava* (subjektiv upplevelse). Noggrant dröjer hen vid var det skevar och skaver och lyfter förtjänstfullt fram hur informanterna *tar plats*, eller än träffsäkrare formulerat – hur de *äger rum*. Vi får följa med i vad som kan beskrivas som en rörelse från stora rum till mindre i ett tidsspann fr.o.m. 1980-talet till samtiden, med huvudfokus på intervjusituationernas ”nu” mellan 2008 och 2010. Det är vägarna *hit* som avhandlingen beskriver – hbtq-identifikationernas *vardande* genom föreställningar och erfarenheter av länder, städer och tidsrymder, till staden Stockholm och dess delar, vidare runt i kvarter, klubbar och kaféer, till intima relationer och de egna hemmen, samt en mängd ting som finns förhanden på dessa vägar. Göransson tecknar på det här sättet ett slags sexualitetens kartografi. Det blir en bred, detaljrik och nyanserad genomgång av ställen, stilar och prylar, faktiskt den första i sitt slag (dvs. en samtida etnografisk genomgång av hbtq-liv i Sverige). Och jag ska villigt erkänna att det är underhållande att sammanfalla med studieobjektet och se sig själv som Stockholmsbaserad hbtq-person infångad mellan två pärmar.

I sitt finskaliga tecknande av sexualitetskartor lyfter Göransson exempelvis fram en problematik om *vem* som kan resa och bo *var* och förmedlar en nyanserad bild, inte enbart av begränsningar i resande och boende, utan också av hur Stockholmsbaserade hbtq-personer förläg-